

VII. РЕЦЕНЗІЇ ТА ОГЛЯДИ

Андрій Блануца

БОВГИРЯ А. КОЗАЦЬКЕ ІСТОРІОПИСАННЯ В РУКОПИСНІЙ ТРАДИЦІЇ XVIII СТ. – К.: ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ НАН УКРАЇНИ, 2010. – 304 с.

Монографія Андрія Бовгирі, котра стала результатом кропіткої десятирічної праці по виявленню та належному опрацюванню й аналізу низки списків козацьких літописів кінця XVII–XVIII ст., доносить до читача всю гамму генези історіописання інтелектуалів Гетьманщини. Вже у «Вступі» автор окреслює коло питань, на яких буде акцентуватися основна увага у роботі. Тож вивчення текстів козацьких літописів можливе лише за умови «залучення величезного комплексу рукописних матеріалів, які містять різні варіанти творів, їх переробки, доповнення, записи читачів на полях рукописів» (маргіналії).

Перший розділ монографії розкриває уявлення про особливості творення та побутування рукописних збірників історичного змісту в Гетьманщині XVIII ст., які слугували своєрідними книгами для читання тодішнього суспільства. Такі збірники, на думку А.Бовгирі, були способом відображення історичної думки, проявленої у формах від упорядкування тематичних збірок документів та до написання невеликих за обсягом історичних хронік до нотаток. Головними споживачами рукописних збірників були представники українського інтелектуального кола, котрі сповідували автономістичні погляди, й тому друковані праці, що відображали офіційну позицію царських властей, не задовольняли їхніх інтелектуальних потреб. У цьому ж розділі аналізується зміст маргінальних записок рукописних книг, які за видовими ознаками автор групує на: власницькі записи, датування та місце укладання книги, ім'я переписувача, нотатки читачів, примітки, що не мають відношення до її змісту, та пізні примітки другої половини XIX ст., котрі належали вченим, власникам рукописних колекцій, бібліотекарям.

Невід'ємною складовою рукописних збірників є включення до їх змісту документальних компактів, які радше мали пізнавально-інформаційну функцію. Для творців таких збірників, на думку А.Бовгирі, документи вже відігравали роль історичного джерела для власних спроб відтворення минулого, що відповідало єдиній меті – доведення давності та легітимності прав і вольностей, автономного устрою Гетьманщини. Окремий підрозділ присвячено аналізу двох рукописних збірників Василя Ломиковського «Припасы для малороссійской исторіи», у яких викладено генезу українського козацтва на основі відомих тоді російських, польських та турецьких теорій про витоки козацтва.

Другий, найбільший за обсягом, розділ присвячено дослідженню списків козацьких літописів кінця XVII–XVIII ст. «Літопис Граб'янки»,

«Короткий опис Малоросії», «Літопис Самовидця» та «Літопис Величка» є радше компілятивними оповіданнями, у центрі уваги яких історія Гетьманщини та Війська Запорозького. Три з них, окрім твору С.Величка (враховуючи його обсяг), поширювалися в численних рукописних копіях (списах) на всій території Гетьманщини й стали, таким чином, найбільш популярними нарративами XVIII ст. А.Бовгиря окремо розглядає «Літопис Граб'янки» на предмет аналізу його редакцій й доходить висновку про його найбільшу популярність та відповідно «розтиражованість» серед історичних нарративів XVIII ст. Дослідник аргументовано спростовує авторство твору, довгий час приписуваного гадяцькому полковнику Григорію Граб'янці та доводить існування «Літопису Граб'янки» у двох його редакціях – короткої та повної, яка постала як компіляція першої. Авторство короткої редакції «Літопису» А. Бовгиря припускає, що могло належати особі духовного сану, «зважаючи на церковнослов'янську мову пам'ятки та її релігійний підтекст».

Назва «Достовірний руський літопис» вперше вживається до текстів, упорядником яких був С.Лукомський, для означення невідомої донині пам'ятки про події XVI–XVII ст. Дискусія, спричинена науковцями через століття, так і не вирішила проблему щодо існування останнього й можливості його реконструкції. А.Бовгиря у цьому аспекті проводить аналіз «текстів-кандидатів» на ідентифікацію їх як «Достовірного руського літопису» й викладає свою версію на користь твору «История о действиях презельной брани» з монографії М.Костомарова «Богдан Хмельницький», адже всі інші тексти мають спорідненість із текстом короткої редакції «Літопису Граб'янки».

В окремим підрозділах автор аналізує списки короткої та повної редакцій «Літопису Граб'янки» та списки «Короткого опису Малоросії». Останній був переробкою першого й за кількістю списків йшов за ним. «Короткий опис Малоросії» був по суті першою спробою написання «прагматичної історії України». Це визначення запропоноване В.Іконніковим й підтримане А.Бовгирею. Центральною темою даного літопису є Визвольна війни під проводом Б.Хмельницького й на відміну від «Літопису Граб'янки» нижня хронологічна межа бере початок не з найдавніших часів, а від литовського володарювання над українськими землями. У цьому ж підрозділі автор окремо аналізує список Олексія Дзівовича та Федора Маньківського, які робили власні спроби історичних досліджень на основі «Короткого опису Малоросії».

«Літопис Самовидця» за дослідженнями А.Бовгирі представлений його дев'ятьма списками, що порівняно з іншими козацькими літописами робило його менш вживаним та популярним серед українських інтелектуалів XVIII ст. Детально проаналізувавши усі наявні списки твору автор спростовує усталену серед дослідників твору донині аксіому про свідоме втаємничення Ракушкою-Романовським свого авторства.

Третій розділ монографії присвячено дослідженню українських історичних хронік XVIII ст. Написанням таких творів займалися виключно аматори. А.Бовгиря окремо розглядає такі тексти, які відносяться до історичних

хронік: «Чернігівський літопис» (1432–1756), «Ніжинський літопис» (1452–1811), «Переяславський літопис», «Краткая записка действий, пержде бывших» (1581–1789), Хроніка Гадяцького монастиря, «Новгород-Сіверський літопис», які окрім першого віднесені автором до регіональних історичних хронік. Окремо А.Бовгирею досліджено «Літописець короткий», який є найбільш яскравим прикладом компілятивного історіописання, та «Лизогубівський літопис», в якому центральною темою є відомості із життя родини. Дані хроніки як правило не поширювалися у рукописних списках й висвітлювали локальні події.

У «Висновках» автор коротко узагальнив проаналізований матеріал. Вагому цінність, на мою думку, представляють додані до монографії авторські додатки. Перший з них являє собою реєстр рукописних збірників XVIII – початку XIX ст., який нараховує 64 позиції. Матеріалами реєстру послужили віднайдені й опрацьовані автором літописи, рукописні збірники та хроніки з відділів рукописів та архівосховищ України та Росії. Не меншу цінність мають дві таблиці – Списки «Літопису Граб'янки» (нараховує 63 списків) та Списки «Короткого опису Малоросії» (34 списки).

Тож монографія А.Бовгирі представляє цінний інтерес не лише для фахівців-дослідників, а й дає уявлення про інтелектуальний продукт українського суспільства доби Гетьманщини для широкого кола читачів.

Василь Кононенко

ЕНТОНІ Д. СМІТ. КУЛЬТУРНІ ОСНОВИ НАЦІЙ. ІЄРАРХІЯ, ЗАПОВІТ І РЕСПУБЛІКА. НАУКОВЕ ВИДАННЯ. – К.: ТЕМПОРА, 2009. – 312 с.

Етнічна належність у процесі формування націй відіграла другорядну роль. Саме цьому, на перший погляд парадоксальному, твердженню присвячена нова книга Е.Сміта, наріжним каменем дослідження якої є три моделі культурних основ націй, а саме ієрархія, заповіт та республіка. У вступі праці визначено початкові проблеми датування націй на підставі аргументів В.Коннора. Автор пропонує відрізнити аналітичну категорію нації від інших категорій колективної ідентичності. Цим, на його думку, можна уникнути називання усіх видів спільнот та ідентичностей націями і водночас ця процедура пропонує певний шанс на звільнення категорію нації від неналежних обмежень¹.

У 1-му розділі аналізуються модерністська концепція, яка за автором належить тільки до однієї з історичних форм уявлення про націю, тобто уявлення про сучасну націю². Під націоналізмом Е.Сміт розуміє «ідеологіч-

¹ *Сміт Е.Д.* Культурні основи націй. Ієрархія, заповіт і республіка. Наукове видання. – К.: Темпора, 2009. – С. 39.

² Там само. – С. 32.